

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

ГРАНІ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 2 (10)

Слов'янськ
2019

УДК 94 (477)

Г 77

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 23066-12906Р від 11.12.2017 р.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Горлівського інституту іноземних мов
(протокол № 3 від 23.10.2019 р.)*

Редакційна колегія:

Головний редактор: **В. М. Докашенко**, доктор історичних наук, професор
Відповідальний секретар: **В. В. Концур**, кандидат історичних наук, доцент

Члени редколегії:

І. М. Грідіна, доктор історичних наук, професор
Г. П. Докашенко, доктор історичних наук, професор
В. В. Сокирська, доктор історичних наук, доцент
О. В. Стяжкіна, доктор історичних наук, професор
Н. Р. Темірова, доктор історичних наук, професор
І. Я. Тодоров, доктор історичних наук, професор
М. В. Тортіка, доктор історичних наук, доцент
С. М. Швидкий, доктор історичних наук, доцент

Рецензенти:

Л. Л. Бабенко, доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

О. О. Баковецька, доктор історичних наук, Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв

Г 77   **Грані історії:** зб. наук. праць. Спеціальний випуск – матеріали
III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бахмутська
старовина: краєзнавчі дослідження – 2019». Слов'янськ: Вид-во
Б. І. Маторіна, 2019. Вип. 2(10). 197 с.
ISBN 978-617-7780-15-0

У збірнику наукових праць розглядаються різноманітні аспекти актуальних проблем ідентичності, ментальності, самосвідомості в регіональній історії Донеччини, джерелознавчі та історіографічні проблеми, локальні аспекти економічної історії, історії повсякденності, історична біографістика та усна історія в регіональному вимірі.

Для науковців, викладачів, студентів, всіх, хто цікавиться історичною регіоналістикою, зокрема історією Донецького краю.

ISBN 978-617-7780-15-0

УДК 94 (477)

- Вказ. праця. – С. 30, 33–34.
13. Там само. – С. 34, 38.
14. Сведения о торговых домах, действовавших в России в 1892 году. – С. 182–186; Сборник сведений о действующих в России торговых домах (товариществах полных и на вере); Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов / Под ред. В.А. Дмитриева-Мамонова: В 2-х ч. – СПб., 1905. – Ч. 2. – С. 284–293.

УДК 94:377.35(477.62)

Єфімов Д. В.

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДОНЕЧЧИНИ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Професійно-технічна освіта в кінці ХІХ – на початку ХХ століть у Катеринославській губернії займала провідне місце в системі початкової професійної освіти Російської імперії. У цей період спостерігається значне зростання промисловості, зокрема в гірничодобувній галузі, що, в свою чергу, вимагало наявності відповідних професійно-технічних кадрів для функціонування цієї галузі промисловості.

Мета статті – проаналізувати роль та розвиток професійно-технічної освіти в системі початкової освіти Донеччини в кінці ХІХ – на початку ХХ століть.

Інтерес для проведення цього дослідження становлять публікації Т. Захарова, С. Нестерцової, Н. Маркової, Ж. Крижнева. У статтях були подані відомості про розвиток професійно-технічних шкіл, систему їх фінансування.

Система освіти Донбасу в період, що розглядається, була представлена розгалуженою мережею навчальних закладів, що мали різні статuti й програми навчання, рівень викладання та освітній ценз вчителів, відомчу приналежність.

Кінець ХІХ століття характеризується посиленням господарським і економічним розвитком Донбасу, зростанням підприємств, швидким промисловим і залізничним будівництвом. Ці процеси вимагали широкого поширення професійно-технічних знань у країні і підготовки відповідних кадрів. У цей період в Російській імперії в основному закінчилося оформлення системи початкової промислової освіти. Вона складалася з нижчих ремісничих і нижчих технічних навчальних закладів, які здійснювали підготовку кваліфікованих робітників і нижчих техніків.

У 1910 р. в Донбасі було 3 нижчі ремісничі навчальні заклади: Бахмутське ремісниче училище, відкрите в 1896 році, реміснича школа при Маріупольському нижчому механіко-технічному училищі (1902 г.) і Луганська школа ремісничих учнів. У цих навчальних закладах навчалося 233 особи [1, с. 170]. Термін навчання в цих закладах становив 4 роки, основний контингент учнів становили діти селян і міщан, тих станів, з яких кладалися робоче середовище.

У статті «Про необхідність ремісничих шкіл у столицях» (1868 р.) видатний педагог К.Д. Ушинський писав, що «створення цих навчальних закладів викликається і моральною, і економічною потребою, а підготовка своїх кваліфікованих робітничих кадрів позбавить суспільство від необхідності запрошувати іноземних фахівців» [2, с. 3].

Навчальні плани професійно-технічних шкіл були спрямовані на отримання практичних навичок і відводили значну частину навчального часу роботам у майстернях. Основна увага приділялася слюсарно-ковальському і столярно-токарному ремеслам. У Бахмутському ремісничому училищі навчали також ливарної та електротехнічної спеціальностям.

На вивчення загальноосвітніх і спеціальних предметів залишалося 20–45% навчального часу, причому від 3 до 6 годин на тиждень відводилося на Закон Божий, церковно-слов'янські читання і письмо, які викладалися протягом усіх років навчання.

У всіх трьох навчальних закладах викладали російську мову, арифметику і рахівництво, технологію обробки дерева й металу, креслення і малювання. Викладання загальноосвітніх предметів носило практичний ухил і передбачало лише просте повторення курсу початкового училища [1, с. 170]. Маріупольське Карасівське ремісниче училище мало 3-річний курс навчання. Приймалися грамотні підлітки з 12 років. Це училище випускало столярів, теслярів, токарів. Маріупольське ремісниче училище спеціалізувалося на ковальсько-слюсарній справі [3, с. 21].

До нижчих промислових училищ відносять Маріупольське механіко-технічне училище, відкрите в 1901 році. Станом на 1 січня 1910 року в ньому навчалось 75 осіб. Це був дворічний навчальний заклад. При ньому діяла також нижча реміснича школа. Термін навчання в ремісничій школі був 4 роки. До училища приймали підлітків 13–17 років, які закінчили 4 класи гімназії, реального училища або повний курс міського училища. Складалося технічне училище з трьох класів, в яких в 1914 році навчалось 59 осіб. Училище готувало техніків з холодної обробки металу і креслярів. Учні в день займалися 4 години теорією (з 8 до 12 годин дня) і 4 години навчалися в майстернях (з 14 до 18 годин). Теоретичні заняття проводилися з таких предметів: Закону Божого, математики, фізики, хімії, теоретичної механіки, прикладної механіки, креслення геометричного, проєкційного та машинобудівному, влаштуванню машин, малювання, гімнастики, технології металів (ливарна і ковальська справа, холодна обробка). Викладацький колектив складався з інженерів і осіб з університетською освітою.

Нижче технічне училище перестало задовольняти вимогам технічного прогресу і збільшенням підготовки професійних технічних кадрів. Тому в 1915 році воно було реорганізовано в середнє механіко-технічне училище.

Термін навчання в середньому механіко-технічному училищі становив 4 роки. Училище готувало техніків-механіків з холодної обробки металу і паросилових установок, що мають право вступати до вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим були введені додаткові предмети для вивчення: електротехніка, німецька мова, металографія, опір матеріалів.

При середньому механіко-технічному училищі, як і при нижчому, продовжувала функціонувати ремісничка школа для підготовки кваліфікованих робітників. До неї приймалися підлітки 12–14 років після закінчення 4 класів народної школи [4, с. 23]. У ремісничій школі вивчалися такі предмети: Закон Божий, математика, російська мова, креслення, малювання, технологія металів, парові машини, промислове рахівництво.

В цілому в Катеринославській губернії на 1910 рік існувало 26 нижчих професійно-технічних навчальних закладів, в яких навчалося 2147 чоловік. Виділялися щодо професійно-технічної освіти Бахмутський повіт, де було 9 навчальних закладів, в яких навчалося 1267 осіб, за ним слідував Слов'яносербський (8 і 481) і Маріупольський (9 і 399) повіти. В цілому по Катеринославській губернії їх випереджали тільки Олександрівський і Катеринославський повіти [1, с. 172].

Нижчі професійні навчальні заклади Донбасу належали до різних відомств. Крім Міністерства Народної Освіти вони перебували у віданні Міністерства Торгівлі і промисловості, внутрішніх справ і шляхів сполучення. Міжвідомча неузгодженість гальмувала розвиток початкової професійної освіти в Донецькому краї [1, с. 173].

На основі індивідуальних статутів і програм діяла Лисичанська штейгерська школа Бахмутського повіту, яка була відкрита в 1872 році і Горлівське гірниче училище ім. С.С. Полякова (1878 г.) Катерининської залізниці [5, с. 141].

Лисичанська штейгерська школа існувала за рахунок скарбниці, на її утримання було асигновано 11 350 рублів. В школу приймалися молоді люди всіх станів, не молодше 15 і не старше 20 років, необхідно було тільки скласти вступні іспити. З 1874 по 1917 рр. школа випустила 705 добре підготовлених штейгерів.

Горлівське гірниче училище було приватним навчальним закладом і існувала на засоби «Товариства Південноросійської кам'яно-вугільної промисловості» і на особисті кошти С.С. Полякова, голови опікунської ради училища. З 1881 по 1914 рр. це училище підготувало 1134 штейгери.

Справжнім науково-технічним центром Півдня Росії стало Катеринославське Вище Гірське училище, воно було засноване в 1899 році. Випускникам привласнювали звання гірського інженера – «рудничного інженера» або інженера-металурга. З 1903 по 1917 рр. училище підготувало 457 інженерів. У 1912 році воно було перетворено в Гірський інститут [5, с. 142].

Завершуючи дослідження в галузі початкової професійно-технічної освіти Донецької губернії кінця XIX – початку XX століття слід сказати про те, що в зазначений період на території Катеринославської губернії діяла розгалужена мережа початкових шкіл: земських, приватних, «зразкових» Міністерств Народної Освіти (МНП), професійно-технічних шкіл і шкіл церковного відомства [6].

РЕЗЮМЕ

У статті показана роль і розвиток професійно-технічної освіти в системі

початкової освіти Донбасу в кінці XIX – на початку XX століть. Подано динаміку розвитку професійно-технічних шкіл, систему викладання, перелік дисциплін.

Ключові слова: технічна освіта, Донбас, Катеринославська губернія.

SUMMARY

The article shows the role and development of vocational education in Donbas primary education system in the late 19th – the early 20th centuries. It is presented the dynamic development of vocational schools, the system of teaching, the list of subjects.

Keywords: technical education, Donbas, Katerynoslav Province.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Захаров Т. Низшее профессионально-техническое образование Донбасса в конце XIX – начале XX века / Т. Захаров, С. Нестерцова // Летопись Донбасса : краеведч. сб. – Донецк : Донбасс, 1994. – Вып. II: Юбилейный. – С. 170-173.
2. Маркова Н.П. Краткая история профессионально-технического образования в Украине и профессионально-технического училища № 3 Мариуполя / Маркова Н.П. – Мариуполь, 2000. – С. 3-7. 3. Отчет Мариупольской земской управы за 1905 год. – Мариуполь, 1906.
3. История родного края : учеб. пособие / А.В. Колесник, В.А. Пирко, С.М. Нестерцова, Е.В. Щербинина. – Донецк : Фирма «Кардинал», 1998. – Ч. 1. – С. 233.
4. Крыжная Ж.П. Развитие науки в Донбассе в конце XIX – начале XX вв. // Летопись Донбасса : краеведч. сб. / Ж.П. Крыжная. – Донецк : Донбасс, 1994. – Вып. II: Юбилейный, 1994. – С. 141-142.
5. Лебедев Д.В. Церковно-приходские школы в системе начального образования Екатеринославской губернии (на примере Мариупольского уезда) в конце XIX – начале XX веков / Д.В. Лебедев // Наука. Релігія. Суспільство. – 2007. – № 1. – С. 46–51.

УДК 629.4.01: «1865-1869»

Коцаренко В. Ф.

ДО ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА КУРСЬКО-ХАРКІВСЬКО-АЗОВСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ 1865– 1869 рр.

У середині XIX ст. Харківська губернія мала сумний економічний стан. Низький рівень розвитку краю пояснювався відсутністю розвиненої системи шляхів сполучення. Харківська губернія була відірвана від морських портів та не мала міцних торгівельних зв'язків із російським внутрішнім ринком. За таких обставин виникла гостра потреба в будівництві залізниці. У середовищі харківських виробників, місцевого купецтва та дворянства думка про неї остаточно сформувалася до середини 1860-х рр.